

András ama tiszta ingben...

ÚJ SÜTŐ-KÖNYV: ÉVEK — HAZAJÁRÓ LELKEK

Nagyságos Bethlen Gábor Fejedelmünk Kollégiumának „lélekbegyűjtő dézsmá-sai” terelik a gyermeket Nagyenyedre 1940 őszén. Későbbben kelt levelében meg is köszöni a közösbe vétetést, vallomást adva mintegy visszamenően is emberi és írói munkálkodásának céljáról: „Az otthoniak — a sárban maradottak — azt gondolhatják: kiszabadultan a felfelé kapaszkodás útjára léptem. De fülemben a hangjuk s szándékaimban a fogadalom: nem fölele, lefele török, Uram; vissza azok közé, akik könnyeikkel egész rózsakertet nevelhetnének...”

A szűkebb család első követe olyan nyomorúságból szekerezett Pusztakamarás-ról Kissármásra a vonathoz, amelynek élménye nem zárható a lélek mélyére. Éppen mert közösségi és embertelen élmény, majdnem kibeszélhetetlenül fájdalmas. Elzokogásra, méginkább kikiáltásra, elsikoltásra való. Ilyen lélekbe mart film mindekelőtt a csupor zsír históriája, amely úgyszólván kész novellaként történik meg az éjszakai holdvilág ablakon beszüremelő fényénél. Nem maradhat a lélek falán, mert éget, mar, ki kell hát vetíteni mindenképpen. Papirosra kerül, majd egy szerkesztő asztalára, aki persze nem küldi nyomdába az elbeszélést, csupán bölcs tanácsokat ad az alig kamasz írónak. Enyed felé vonatozva élőszóban meséli hát társainak a zsír és nagyapja történetét. „Mellettünk vasgárdisták ittak, éltették a kapitányt. Szavaimat hallva egyikük rámordított: — Te zsidóul gajdolsz, ugyebár? — Nem — rebegtem —, hanem magyarul. — Akkor teneked itt nincs keresnivalód! — Megragadtak engem kétfelől... Utolsó kérésem az volt, hajtsák utánam a batyumat is, azt a piros gyapjúlepedőset, mert abban van a Veres Péter könyve a szegényparasztok sorsáról...”

Talán a legjellemzőbb történet ez a sok fontos cikk és naplójegyzet között. A magyar szegénység legilletékesebb íróját hívja támaszul már gyermekfővel Sütő, új könyvéből azt is megtudjuk, hogy nem csupán alkalmi tanácskérésre. Későbbi tartós és termékeny kapcsolatuk dokumentumai itt sorakoznak a kötetben. A melléjük írt utólagos jegyzetekkel együtt olvasva e munka legfontosabb fejezetét kapjuk. Ha nem ismernénk a fiatal író első két kötetének novelláit, akkor is sejthetnénk, miért küldött feléje buzdító kézfogást Veres Péter a jól ismert levelezőlapon. Valódi író születésének örvendett, s ha rögvést korlátul állította is szigorú, a valóság bigott hívőjének „sült-realista” intelmeit, biztatás volt mégis abban a kézfogásban. Sőt: elragadtatás, „hirtelen jött lelkesedés”. Hozzá is teszi mindjárt: „Légy óvatos, hátha túlzok.”

Mindjárt a fölszabadulás után, alig húszévesen lép a közönség elé az író Sütő András. Fiatalember áll a friss fuvaltatban, tiszta fehér ingben lép a „fényes szelek” nemzedékével egy vadonatúj tavaszba, a „velünk kezdődik a világ” őszinte hitével. Kedve virágos, tolláról szépséges szavak peregnék. De ökölbe is tud szorulni a kéz, szitokra nyílni a száj, ha az osztályellenség fenekedik a hajdanvolt osztályos társak gyönyörű új életére. Ki dörögjön haragosan a kulákra, ha nem a nép fia? Ki állítsa pellengérré az ingyenélőt, a haszonlesőt, ha nem a tiszta hitű,

kihajtott inggallérú fiatal író. Különösen, hogy példákat is lát: mesterei, nálánál fél emberöltővel idősebb nagy írók és gondolkodók járnak elől a harcban, amely mindegyre élesedik. A valóság? Ez a valóság! Ne hagyj félrevezetni magad, mert negativista leszel! Csak a „napi taktikai szolgálatra fogott” irodalom lehet hasznos a harcban!

Az olyan író azonban, aki álmodni is csak a valóság párnáján tud, hamarosan vacogni kezd a „deres majálisban”. Arral szembe kell úsznia, mint a pisztrágnak, mert az ösztöne is ezt parancsolja. Fáradozásának jutalma pedig: a *kitalált* valóság helyett a *megtalált* valóság. Önmaga tévedéseivel számol le először. De összeveti a való világgal a mesterek munkáit is. Csalódottság, ám nem kiábrándultság jellemzi ezekben az években. A józan számvetés megállásra, erőgyűjtésre parancsolja. Kevészet ír. Olvas, elmélkedik, fegyverkezik. Nagy elődök és nagy kortársak királyvizével próbálgatja, hogy mi az aranyrög, s mi a kidobandó hamisítvány a művészetek, a kultúra kincsházában. Többször is főlemlegeti például Németh László eligazító mondatát: „Egy író, aki csak szép, szajha...” Ösztöneihez, tiszta hitéhez hozzáépíti gazdag műveltségét. Világirodalmi tájékozottsága szélesedik, a görögöktől Hemingway-ig pásztázza a horizontot. „Művelt és okos vagy” — írja neki Veres Péter ez időtt. Utólagos toldalékában elhárítja ugyan a túlzó dicséretet, újabb jegyzeteiben, a művelődéstörténetben való szorgos kalandozásaival azonban ismét igazolja a „szent öreg” megállapítását.

De így, a tiszta hitet megőrizve, s tágabbra nyitott szemekkel, a megtalált valósághoz konokul ragaszkodva sem volt könnyű újra nekivágni az egyedül lehetséges útnak. Elhajlás, revizionizmus! — rántott kardot mindjárt egy recenzens, hogy tragikomikus színpadi hőstét, Félrejáró Salamont teremtdőjével együtt lekasabolja. „Eszme és valóság közt támadt résen” zuhog be a keserűség, s az író nem tehet mást, mint küzd elszántan azok ellen, akik a véleményalkotás és ítélkezés jogát kisajátítják, pedig olyan emberek, „akiknek titkos és nyílt örömük: elterelni a gondolkodást a gondolkodás útjáról”. Ellenfeleinek nem könnyű a dolguk. Szerzőnk szellemesen „sajátosan” vív, de mindenkor a szabályok szerint, alantas trükkök és hátbaszúrások nélkül. Hit, bölcsesség, derűsen okos érvelés jellemzi mindig.

A könyv második fele, a már „befutott” író naplója nem üt el hangvételében a korábbi jegyzetektől. Nem találni itt sem fennhéjázó bölcsködést, kioktató nagyképűséget. Művelt és okos valóban s — talán épp ezért? — szerény. Soha nem bőbeszédű. „Egyetlen megmaradt uszonyunk, a nyelv” úgy kormányozza, hogy sorraival látható könnyedséggel hajózik „lélektől lélekgig”. Esszéiben már-már a versbeszéd szépségére és pontosságára figyelünk föl, de hibátlan képeit, metaforáit megcsodálhatjuk még az — általában igénytelenebb szöveggként kezelt — interjúkban is. Utóbbi éveiben pedig súlyos feladatokat is kapott Sütő András a sorstól külön is: tudósítania kellett a zsongódi csodatévő, Nagy Imre elmúlásáról, meg kellett kondítania a lélekharangot Nagy István, Horváth István, Kormos István fölött, s vállalnia talán a legnehezebbet: a „versben bújdosót” a „nyelvében bújdosónak” kellett utolsó útjára kísérnie Farkasréten.

Az új könyv „egy valamikori fiatal író útkeresésének dokumentuma... hajdani viták írásos tükörcserepeinek foglalata”. Igen, mégis több annál. Egy — reméljük, már munkálkodó — leendő monográfus leghasználhatóbb „jegyzetanyaga” is. Talán a legnagyobb sikerű könyv, az *Anyám könnyű álmot ígér* „keletkezéstörténetét” nem adja csupán, ezt azonban természetesnek tarthatjuk. Eligazító sorokat kapunk azonban a drámákról, színpadi játékokról. A korábbiakról a vitacikkekben is, az újabbakról, amelyeknek egyike-másika immár kilépett a világszínpadra, inkább az interjúkban. Kár, hogy nem olvashatunk még néhány hasonló beszélgetést, pedig megjelent még egypár, köztük olyan is, amely ugyanilyen színvonalon reprezentálhatná a drámaíró és a „nyilatkozó” Sütő Andrást. Talán az ismétléstől s a szerkezet megbillenésétől tartott szerző és szerkesztő. Ok nélkül, úgy gondolom, hiszen az életmű eddigi csúcseinak — az Anyám... után és mellett — az utóbbi tíz évben írt drámákat hisszük. Szeretni pedig, akár szerzője, a legfiatalabbat fogjuk leginkább még egy ideig, *A szűzai menyegzőt*, amely először itt Szegeden öltözködött

ólomba (fájdalom, hogy nem itt kelt életre legelőbb színpadon is!); a drámát, amely perel a „sajátosság méltóságáért”, amely — ugyancsak egybehangzón a mesteri esszékkel — hitet ad még e „meglódult” században is. Hitet a megmaradáshoz, hitet a Sütő András-i életmű legszebb, mert legemberibb eszméjének győzelméhez.

Hitet még ahhoz is, hogy e kegyetlen küzdelemben is tiszta maradhat az ember, s tiszta maradhat vállaln az ifjúság fehér inge. (*Kriterion.*)

ANNUS JÓZSEF

Horváth István: Kipergett magvak

Az erdélyi Horváth István a paraszti sorból fölfelé törekvő tehetségek között érkezett az irodalomba: Veres Péter, Szabó Pál és Sinka István voltak a társai. Mint költő a falusi világ hagyományait idézte fel, a városi életbe szakadt falusi ember nyugtalanító tapasztalatairól számolt be, mint társai, a többi népi költő, egy emberi közösség követének tekintette magát. Hasonló élmények és törekvések kaptak hangot elbeszéléseiben is: a vers és a novella egyazon vallomások szándék műve volt. Később került az irodalmi élet nyilvánossága elé, írói indulását nemcsak a kétkézi munkában telő évek, hanem kisebbségi sorsa is hátráltatta: már jócskán betöltötte harmincadik életévét, midőn a kolozsvári Termés című folyóirat szerkesztői, elsősorban Jékely Zoltán jóvoltából nyomdafestéket kaphattak első művei. Ezt követve fáradhatatlanul dolgozott: első novelláskötete, a *Kipergett magvak* 1944-ben jelent meg Püski Sándor Magyar Élet kiadójánál, ezután sorra adta közre regényeit, elbeszélésköteteit és népmese-gyűjteményeit, illetve -átdolgozásait. Most, hogy életműve már lezárult (1977-ben egy részeg autós gázolta el), sorra kerülhetett írói munkásságának betakarítása: összegyűjtött költeményei még életében *Toronyot raktam* címmel kerültek az olvasó elé. A *Kipergett magvak* című elbeszéléseket és emlékeztetéseket tartalmazó gyűjteményes kötetet Cseke Péter rendezte sajtó alá a „Romániai Magyar Írók” című rangos könyvsorozatban.

Horváth István írói munkásságának, úgy tetszik, három nagyobb szakasza van. Az elsőt a pályakezdő novelláskötet anyaga teszi, az a balladás elbeszélő forma, amely a népi irodalomból és az erdélyi magyar prózából egyformán ismerős. Az erdélyi magyar elbeszélő irodalomban Tamási Áron játékos és mitikus novellaköltészetének volt a legnagyobb vonzóereje, a *Kipergett magvak* ifjú írója éppen ezzel a vonzással akart szakítani. Nem mintha nem tisztelte volna azt a klasszikus életművet, amely a negyvenes évek elejére már lényegében kialakult. Csak nem akart epigonja lenni, s ezért máshol keresett mestereket: nemcsak ő, a fiatal Asztalos István is Móricz Zsigmondban találta meg mesterét. Nem akart stilizálni, nem akarta az elbeszélés anyagát „költőiesíteni”, nem akarta történeteit az álom és a játék tündéri magasába emelni: a valósághoz ragaszkodott. Első elbeszéléseinek határozottan szociográfiai karaktere van: szülőföldjének természeti képét, a Maros menti magyar falvak nehéz életét örökítette meg. Szinte aprólékos gondnal írta le a falusi életet, a munkafolyamatokat, az ózdi környezetet. Ebbe a szociográfikusan pontos és részletező módon realista környezetbe helyezte többnyire tragikus, néha humoros történeteit. Azok az emberi tragédiák, amelyekre az első kötet elbeszélései rávilágítanak, a legszorosabban összefüggének a paraszti nyomorúsággal: a kisbirtokos parasztság nehéz szociális helyzete szabja meg az emberi együttélés feltételeit. Horváth István írói pályakezdése a népi irodalom eszményeihez és törekvéseihez igazodik: az erdélyi magyar falu szociális elmaradottságának rajza s a